

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

นับตั้งแต่ประเทศไทยเริ่มประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ในปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา เป็นที่ยอมรับกันว่าในการพัฒนาประเทศในภาพรวมตลอดกว่าสามทศวรรษที่ผ่านมา ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในสังคมไทย โดยเฉพาะมิติการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่มีอัตราสูงเฉลี่ยร้อยละ 7.8 ต่อปี ประชากรมีรายได้เฉลี่ยต่อคนเพิ่มขึ้นจากปีละ 2,100 บาท ในปี 2504 มาเป็นปีละ 68,000 บาทในปี 2538 หรือเพิ่มขึ้นประมาณ 32 เท่า ซึ่งภาวะดังกล่าวทำให้ประเทศไทยประสบความสำเร็จในการก้าวไปสู่ 1 ใน 10 ของประเทศที่มีอัตราพัฒนาเศรษฐกิจสูงที่สุดของโลก (สมชาย กรุสวนสมบัติ, 2539 : 2) ต่อมาในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2516 – 2514) และฉบับที่ 3-4 (2515-2524) ทำให้ผลการพัฒนาประเทศเกิดอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจสูง อยู่ในระดับที่น่าพอใจเฉลี่ยร้อยละ 7.7 โดยการพัฒนาให้สังคมไทยมีความเจริญก้าวหน้าด้านโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure) เส้นทางคมนาคม ไฟฟ้า ระบบโทรคมนาคมตลอดจนเทคโนโลยีสารสนเทศเจริญอย่างรวดเร็ว แต่พบว่าประเทศไทยได้รับผลกระทบจากการพัฒนาตามแผนพัฒนาฯ ฉบับดังกล่าว คือ ในขณะที่ภาคอุตสาหกรรมขยายตัวประมาณร้อยละ 10 ต่อปี แต่ภาคเกษตรกรรม ขยายตัวเพียงร้อยละ 5 ต่อปีเท่านั้น จนเกิดปัญหาทางสังคมมีผลกระทบต่อการกระจายรายได้ของคนในประเทศ เช่น ปัญหาช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนปัญหาคนในเมืองกับคนในชนบทปัญหาระหว่างภาคเกษตรกรรมและนอกภาคเกษตรกรรมปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรม อย่างรวดเร็วสืบเนื่องมาจากการพัฒนาที่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติสิ้นเปลืองและไม่คุ้มค่าไว้ประสิทธิภาพจึงก่อให้เกิดมลภาวะต่อระบบนิเวศและปัญหาวิกฤตทางวัฒนธรรมที่เป็นผลมาจากการพัฒนาทำให้คนในสังคมยึดผลประโยชน์ของปัจเจกชนเป็นที่ตั้ง โดยขาดการรับผิดชอบต่อชุมชน สังคม แม้แต่ วัฒนธรรมของตนเอง (ธนจักร เย็นบำรุง, 2540 : 1) ดังนั้นการวางแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 เริ่มมี แนวโน้มการพัฒนาแบบล่างขึ้นสู่บน โดยการส่งเสริมการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือพัฒนาชุมชนในระดับพื้นฐานด้วยเช่นการจัดตั้งกลุ่มสหกรณ์ ฯลฯ และประกอบความคิดที่ว่าพัฒนาชนบทต้องมีความแตกต่างกันในเนื้อหาสาระและวิธีการในแต่ละพื้นที่ที่มีความแตกต่างกันจึงเริ่มมีการจัดทำแผนพัฒนาจังหวัด โดยให้จังหวัดเป็นผู้จัดทำโครงการและส่งขึ้นมาพิจารณาพร้อมกับส่วนกลางให้เกิดความ สอดคล้องกับความต้องการของ ประชาชนในพื้นที่ อย่างไรก็ตามยังไม่ถือว่าเป็น

กระบวนการวางแผนที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 – 2529) มีแนวความคิดริเริ่มในกิจกรรมให้ประชาชนในพื้นที่ในชนบทที่ได้รับผลประโยชน์อย่างเพียงพอและสามารถพึ่งตนเองได้ ทั้งนี้เพราะเงื่อนไขสำคัญในการพัฒนาชนบทที่ถาวรคือ การมีส่วนร่วมของชาวชนบท โดยกำหนดและปรับเปลี่ยนการดำเนินงานจากโครงการมาเป็นระบบแผนงานภายใต้ 4 แผนงานหลัก ได้แก่ แผนงานการผลิตเพื่อเพิ่มผลผลิต แผนงานจัดบริการขั้นพื้นฐาน แผนงาน กิจกรรมในระดับ หมู่บ้านและแผนงานสร้างงานในชนบทซึ่งเป็นการผสมผสานการทำงานแบบบนสู่ล่าง (Top-down Planning Process) และจากล่างสู่บน (Bottom-up Planning Process) เพื่อมุ่งให้การจัดสรรทรัพยากรของรัฐสามารถตอบสนองความต้องการของชาวชนบทได้มากที่สุดผ่านคณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการสภาตำบล คณะกรรมการพัฒนาอำเภอและจังหวัด โดยมีศูนย์ประสานการพัฒนาชนบท แห่งชาติ (ศปช.) ในสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ทำหน้าที่ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะตั้ง เป้าหมายเกี่ยวกับการพัฒนาชนบทโดยหาแนวทางที่จะปรับปรุงคุณภาพชีวิตของชาวชนบทให้ดีขึ้นทำให้มีการเสนอยุทธศาสตร์การพัฒนาชนบทตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530 – 2534) รัฐบาลจะมุ่งเน้นการพัฒนาชนบท โดยเอาปัญหาของคนในชนบทมากำหนดพื้นที่ปฏิบัติการเน้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของตนเองและชุมชนให้มากขึ้น ปรับปรุงกลไกการบริหารชนบทให้มีการผนึกกำลังจากทุกๆ ฝ่ายอย่างเป็นระบบครบวงจร และเพิ่มการมีส่วนร่วมขององค์กรประชาชนและภาคเอกชนในการพัฒนาชนบทนอกจากนี้มีการสนับสนุนในภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในหลายแนวทาง เช่น การพัฒนาหรือเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารงานของสภาตำบลและคณะกรรมการหมู่บ้านการพัฒนากองทุนในระดับหมู่บ้านและสถาบันธุรกิจของชาวชนบทเป็นผู้ดำเนินการอย่างแท้จริงแต่ทว่าเป็นการดำเนินงานภายใต้การกำกับควบคุมให้เป็นไปตามกรอบแนวทางที่ภาครัฐกำหนดให้เท่านั้น ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535 – 2539) เนื่องจากผลสำเร็จของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและแผนพัฒนา ฉบับที่ 6 เป็นไปอย่างต่อเนื่องแต่ช่องว่างการกระจายรายได้ระหว่างประชาชนและกลุ่มต่าง ๆ ยังมีมากขึ้น ดังนั้นปัญหาดังกล่าวรัฐบาลจึงได้ปรับเปลี่ยนการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544) เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบันและคณะรัฐมนตรีได้มีมติให้คณะกรรมการนโยบายกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคและท้องถิ่น (กนภ.) รับผิดชอบดำเนินการวางแผนเพื่อบรรเทาผลกระทบด้านคนและสังคมโดยกำหนดให้มีการจัดทำแผนฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมชนบทเพื่อเป็นกรอบดำเนินงานร่วมกันของหน่วยงานภาครัฐและเอกชน การแก้ไขปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจและสังคม ต้องเริ่มจาก จุดแข็งใน

สังคมไทย โดยต้องใช้ทุนทางสังคม (Social Capital) ที่มีอยู่ในทุกส่วน ระดมทุกองค์ประกอบในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ชุมชน” หรือ “การรวมกลุ่ม” ซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญทำให้มีการปรับเปลี่ยนแนวความคิดจากเดิมที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลักมาเน้นให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เศรษฐกิจเป็นเพียงเครื่องมือช่วยให้คนมีความสุขและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นเกิดการเคลื่อนไหวในการปรับตัวของภาคประชาชน คนชั้นกลาง และระดับฐานล่าง ตลอดจนความเคลื่อนไหวในการปรับตัวของภาครัฐบาล จากกระแสในการปฏิรูปด้านต่าง ๆ เช่น การปฏิรูปกฎหมาย การปฏิรูประบบราชการ การปฏิรูปการศึกษา รวมไปถึงการเคลื่อนไหวของภาคธุรกิจด้วย นอกจากนี้ยังมีแนวคิดต่าง ๆ มากมายที่เกิดขึ้นในสังคม เช่น ทุนทางสังคม ศูนย์การเรียนรู้ ชุมชน พลังประชานิยม แนวคิดประชาสังคม เครือข่ายองค์กรชุมชน เศรษฐกิจชุมชน เศรษฐกิจท้องถิ่น ธุรกิจชุมชน ฯลฯ รวมทั้งการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ในการ จัดปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเองซึ่งในระยะสั้น จำเป็นต้องคัดเลือกพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจที่รุนแรงและหนาแน่นกว่า รวมทั้งมีศักยภาพและต้นทุนทางสังคมดีพอสมควรซึ่ง คณะกรรมการนโยบายกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคและท้องถิ่น (กนภ.) ได้มีมติในที่ประชุม ครั้งที่ 1/ 2541 เมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2541 เห็นชอบกรอบโครงการสร้างแผนฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมชนบท โดยเน้นคนเป็นศูนย์กลางหรือเป็นจุดมุ่งหมายของการพัฒนา ซึ่งหมายถึงการให้คนทุกคนในสังคมได้รับการพัฒนาอย่างเต็มศักยภาพทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา เป็นการพัฒนาแบบองค์รวม โดยตั้ง เป้าหมายไว้ว่าคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยในภูมิภาคและชนบทจะมีโอกาสได้รับบริการ โครงสร้างพื้นฐานและบริการพื้นฐานสังคมที่จำเป็นอย่างมีคุณภาพและทั่วถึงมีหลักประกันด้านสุขภาพอนามัย (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2539) นโยบายในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยการใช้หลักเศรษฐกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองหรือเศรษฐกิจพอเพียง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2540 ที่ผ่านมาในช่วงที่เกิดวิกฤต กระแสแนวคิดนี้จึงขานรับกันมากขึ้น ในระยะ 2-3 ปีที่ผ่านมา ทั้ง ๆ ที่จริงแล้วทรงมีพระราชดำรัสพระราชทานมาตั้งแต่ปี 2517 และทรงตรัสในทำนองที่ว่า “แต่ไม่ค่อยมีใครได้ยิน” “...การพัฒนาประเทศ จำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมี พอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่เบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานความมั่นคง พร้อมพอสมควร และปฏิบัติแล้ว จึงค่อยสร้างเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นสูงโดยลำดับต่อไป...” และแม้ว่าจะมีผู้ได้ยินมากขึ้น การขานรับ ดังกล่าว ก็มีได้หมายความว่า จะเกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง แม้จะมีคนตีความ หรือให้ความหมาย เศรษฐกิจพอเพียง กันมากพอสมควรและสาเหตุหนึ่งที่เศรษฐกิจของ

ไทยเรลดต่ำลงมาเมื่อกลางปี 2540 ส่วนหนึ่งก็เพราะขาดแนวคิดหลักหรือปรัชญาการพัฒนาประเทศที่เหมาะสมอย่างไรก็ตามเศรษฐกิจ พอเพียงได้ประกาศเป็นนโยบายสำคัญเพื่อสร้างความมั่นคงหรือเป็นหลักอิงให้คนในชาติภายใต้แนวความคิดนี้นอกจากการผลิตแบบผสมผสานของครัวเรือน เกษตรกรแล้ว การรวมกลุ่มกันทำ “ธุรกิจชุมชน” ซึ่งเป็นธุรกิจของชุมชน คนในชุมชนร่วมเป็นเจ้าของ ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ และร่วมกัน รับผิดชอบที่เกิดจากการดำเนินงาน ถือว่าเป็น เครื่องมือสำคัญในการพัฒนาให้เศรษฐกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองมีความเจริญก้าวหน้าอย่างยั่งยืน (รังสรรค์ ปิติปัญญา. 2542 : 2)

นอกจากนี้ยังมีแนวความคิดหลักการธุรกิจชุมชน (สมพันธ์ เตชะอธิก. 2544 : 88 – 90) ยึดผลประโยชน์เป็นขององค์กรชาวบ้าน / ชุมชนเป็นหลัก โดย ชุมชนเป็นเจ้าของและบริหารจัดการ ในสัดส่วนที่มากกว่าการอื่น ส่งเสริมสินค้าและบริการที่คำนึงถึงความปลอดภัยของผู้บริโภค ไม่ทำลาย สิ่งแวดล้อม สร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับชุมชนและผู้บริโภคอย่างต่อเนื่อง คำนึงถึงการจัดการ สวัสดิการและคุ้มครองแรงงานอย่างเป็นธรรม และต้องส่งเสริมการค้าที่เป็นระบบ

จากแนวความคิดดังกล่าวซึ่งจะสอดคล้องกับณรงค์ เพชรประเสริฐ (2542 : 181) ที่กล่าวว่า การพัฒนาธุรกิจชุมชนนั้นจะต้องมีปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของชุมชนประกอบด้วย ปัจจัยการเงิน เป็นเงินของชุมชนเองใช้ทุนตนเองสามารถดำเนินธุรกิจชุมชนได้อย่างอิสระพึ่งตนเองได้ ปัจจัยด้านการตลาด มีความแน่นอนและเพียงพอต่อการดำเนินธุรกิจชุมชน ปัจจัยด้านการผลิต มีความพร้อมทั้งด้านวัตถุดิบและภูมิปัญญา ความรู้ความสามารถในการผลิตสินค้า ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ เป็นความสามารถของกลุ่มที่จะจัดระบบการเงิน ระบบงาน ระบบบุคลากร ขึ้นอยู่กับการบริหารแกนนำกลุ่มในการวางแผนการดำเนินการ ปัจจัยผู้นำ ต้องเป็นบุคคลที่อดทน และยอมรับของสมาชิกกลุ่ม ปัจจัยด้านแรงงาน อาจใช้แรงงานในครอบครัวและมีการรวมกลุ่มกันผลิตซึ่งจะต้องสามารถผลิตได้ตามปริมาณและมีคุณภาพตามที่กำหนด ปัจจัยการมีส่วนร่วมของสมาชิก เริ่มตั้งแต่การร่วมคิดร่วมกัน ตัดสินใจ จนกระทั่งถึงการลงมือทำการผลิตและออกจำหน่าย ปัจจัยด้านระเบียบข้อบังคับของชุมชน ต้องเป็นการเห็นชอบจากสมาชิก มีความเหมาะสมรัดกุมในการดำเนินธุรกิจชุมชน ปัจจัยสัมพันธ์กับ ภายนอก ความสัมพันธ์กับหน่วยงานราชการและกลุ่มองค์กรต่าง ๆ เพื่อเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูล กลุ่มธุรกิจชุมชนให้เข้มแข็งและประสบความสำเร็จได้ นอกจากนี้แล้วชุมชนต้องมีความเข้าใจมุ่งมั่นร่วมกันเพื่อความอยู่รอดของสังคมอาศัยการสร้างเครือข่ายกระบวนการเรียนรู้โดยการสัมพันธ์กับ การเมือง การปกครอง การศึกษาและวัฒนธรรม เสริมสร้างขีดความสามารถขององค์กรธุรกิจชุมชนให้มีศักยภาพสูงจนสามารถเป็นต้นแบบแห่งการเรียนรู้ ซึ่งจัดเป็นศูนย์การเรียนรู้ธุรกิจชุมชนได้

ดังนั้นแนวคิดในเรื่องธุรกิจชุมชนได้รับการยอมรับและนำมาปฏิบัติกันค่อนข้างจะแพร่หลายในสังคมไทยปัจจุบันนี้ นับว่าจะเป็นแนวทางหนึ่งในการพัฒนาชุมชนไปสู่ความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งพึ่งตนเองและสามารถอยู่รอดได้ภายใต้กระแสของสังคมทุนนิยม ฉะนั้น การทำความเข้าใจถึงแนวคิด แนวปฏิบัติ ตลอดจนบทเรียนจากชุมชนต่างๆ ที่ได้ดำเนินการไปแล้วตามแนวคิดดังกล่าว จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นจะต้องศึกษาและทำความเข้าใจ

สำหรับกรณีศึกษาที่ผู้วิจัยได้เลือกวิจัย คือ กลุ่มผู้ผลิตถัณฑ์จากไม้ ตำบลหนองบอน อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ เนื่องจากเมื่อ ปี พ.ศ. 2533 กลุ่มผู้ผลิตถัณฑ์จากไม้เริ่มจากการสนับสนุนจากนายไชยวัฒน์ สิ้นสูงส์อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรมสมัยนั้นได้สนับสนุนให้ชาวบ้านหนองบอน จำนวน 7 คน คือ นายประสงค์ เงามาม นายบุญเรือง เจริญยิ่ง นายสว่าง มณีศรี นายลอน สงนวน นายอุทัย อินพระ นายระวี เนาว์ประโคน และนายดี คำชู ไปฝึกอบรมหัตถกรรมจากกะลามะพร้าว เช่น ทำทัพพี ช้อน กระจับปี่ ฯลฯ ที่สำนักสันติ อโศก เขตคลองกุ่ม กรุงเทพมหานคร แล้วนำความรู้ดังกล่าวมาเผยแพร่ให้ชาวบ้านหนองบอนได้ฝึกทำเป็นอาชีพ เสริมรายได้หลังฤดูทำนา มีจำนวนสมาชิกเริ่มแรกจำนวน 38 คน แต่วัตถุดิบกะลามะพร้าวต้องสั่งซื้อมาจากต่างจังหวัด เช่น ชลบุรี นครปฐม ฯลฯ ทำให้มีค่าใช้จ่ายในการขนส่งสูง ต้นทุนการผลิตจึงสูงขึ้นตามไปด้วย ต่อมาชาวบ้านมีการเปลี่ยนแปลงวัตถุดิบจากกะลามะพร้าวมาเป็นไม้ที่มีอยู่ในพื้นที่ เช่น ไม้มะค่า ไม้มะม่วง ไม้พุง ไม้แดง ฯลฯ เนื่องจากการแปรรูปผลิตถัณฑ์จากไม้ดังกล่าวเป็นไม้ที่กฎหมายหวงห้าม เจ้าหน้าที่ป่าไม้และตำรวจมีการเข้มงวดควบคุมขบวนการผลิตของผู้ผลิตถัณฑ์มากขึ้น ชาวบ้านหนองบอนจึงได้เปลี่ยนวัตถุดิบจากไม้หวงห้ามมาเป็นไม้ตาล ไม้มะพร้าว ไม้หมาก ไม้มะม่วง ซึ่งไม่ใช่ไม้หวงห้าม จะเห็นได้ว่ากลุ่มผู้ผลิตถัณฑ์แปรรูปจากไม้ตำบลหนองบอนได้มีการพัฒนาการผลิตใช้วัตถุดิบทดแทนเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่ทำลายป่าไม้หรือ ไม้หวงห้าม ปัจจุบันกลุ่มผู้ผลิตถัณฑ์แปรรูปจากไม้ได้ผลิตสิ่งของเครื่องใช้ ของที่ระลึกและสิ่งอำนวยความสะดวกที่หลากหลาย เช่น ตะเกียบ ที่รองตะเกียบ ทัพพี ช้อน ถ้วยน้ำจิ้ม ตะหลิว ที่เขี่ยบุหรี่ ที่ปักรูป เชิงเทียน ไม้เกาหลัง ไม้จิ้มผลไม้ ช้อนตักยา กระจับปี่ ช้อนกาแฟ ไม้คนไวน์ ไม้ปาดเค้ก ไม้ปาดเนย ไม้บรรทัด หวี ลูกบิด นกกระยาง เต่า เป็นต้น การผลิตจะใช้แรงงานภายใน ครอบครัวผลิตกันเกือบทุกครัวเรือนในตำบลหนองบอนทำให้ผลิตถัณฑ์ดังกล่าวแพร่หลายเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป มีผู้มารับซื้อเพิ่มมากขึ้นและชาวบ้านสามารถยึดเป็นอาชีพหลักแทนการทำนา แต่ชาวบ้านก็ไม่ได้ทิ้งอาชีพเดิมยังยึดเป็นอาชีพรองโดยการจ้างหว่าน ไถ ปักดำเก็บเกี่ยวอยู่ทำให้มีอาชีพ มีรายได้ มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ส่วนรูปแบบของผลิตถัณฑ์ผู้ผลิตจะผลิตตามความต้องการของผู้รับซื้อเป็นส่วนใหญ่

และผู้รับซื้อจะสั่งทำตามจำนวนที่ต้องการและเป็นผู้กำหนดราคาให้ผู้ผลิต แม้ภายในชุมชนดังกล่าว จะมีลักษณะร่วมของการดำเนินธุรกิจในฐานะที่เป็นผู้ผลิตสินค้าประเภทเดียวกันและมีการดำเนินกิจกรรมที่คล้ายคลึงกับการรวมกลุ่ม แต่อย่างไรก็ดี กลุ่มดังกล่าวมีการผลิตเป็นรูปแบบครัวเรือน การผลิตจะแยกกันผลิตตามจำนวนที่มีการสั่งซื้อผลิตภัณฑ์จากภายนอกผ่านพ่อค้าคนกลางในพื้นที่ ปัญหาที่พบคือ ผู้ผลิตไม่สามารถต่อรองราคาได้ แต่ทางด้านการผลิตยังคงใช้รูปแบบ การผลิตแบบ ครัวเรือนอยู่ การรวมกลุ่มเป็นเพียงการร่วมกันขายเท่านั้น ผู้วิจัยได้ร่วมกับสถาบันพัฒนาองค์กร ชุมชน(พอช.) โดยมีสถาบันราชภัฏบุรีรัมย์เป็นแกนหลักในการจัดการอบรมสัมมนาองค์กร เครือข่ายชุมชนเข้มแข็งจังหวัดบุรีรัมย์ ในวันที่ 23 – 25 สิงหาคม 2544 โดยหนึ่งในกลุ่มธุรกิจ ชุมชนที่เข้าร่วมการอบรมสัมมนาในครั้งนั้น คือ กลุ่มผู้ผลิตผลิตภัณฑ์จากไม้ของตำบลหนองบอน อำเภอ ประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ ผู้วิจัยได้พบว่ากลุ่มธุรกิจชุมชนผลิตภัณฑ์จากไม้กลุ่มนี้เป็น กลุ่มที่มีปัญหาเกี่ยวกับการดำเนินงานธุรกิจชุมชนในหลายด้านทั้งในด้านของกระบวนการผลิต ด้านการตลาด ด้านการรวมกลุ่มการมีส่วนร่วมของสมาชิกภายในกลุ่มและด้านการสร้าง เครือข่ายกับภายนอก ในปัจจุบันนี้การขายผลิตภัณฑ์ของกลุ่มต้องผ่านพ่อค้าคนกลาง โดยพ่อค้า คนกลางเป็นผู้กำหนดราคาและรูปแบบผลิตภัณฑ์ ทำให้ผู้ผลิตขาดอำนาจในการต่อรอง

จากปัญหาและอุปสรรคการดำเนินงานของกลุ่มผลิตภัณฑ์จากไม้กรณีศึกษาดังที่กล่าวมา จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะทำการศึกษาเพื่อพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่มธุรกิจชุมชนผลิตภัณฑ์จากไม้ โดยการวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จและความล้มเหลวของการดำเนินงานผลิตภัณฑ์จากไม้ว่ามีปัจจัย อะไรบ้างซึ่งจะต้องวิเคราะห์ปัจจัยต่างๆ เหล่านั้น เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาความเข้มแข็ง ของกลุ่มผลิตภัณฑ์จากไม้ การเรียนรู้ร่วมกันโดยอาศัยการจัดเวทีแบบมีส่วนร่วมเพื่อให้เกิด กระบวนการเรียนรู้และเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ระหว่างเครือข่ายผู้ผลิต มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน การมีส่วนร่วมกันวิเคราะห์ชุมชน ทำให้เกิดเป็นชุมชน ต้นแบบอันจะนำไปสู่การจัดทำแผนแม่บทชุมชน อันเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้กลุ่มผลิตภัณฑ์จากไม้ได้ มีการพัฒนาและแก้ปัญหาด้วย ตนเองเพิ่มมากขึ้น การวิเคราะห์ความเป็นไปได้ในการเสริมสร้าง กลุ่มเพื่อสร้างอำนาจการต่อรอง รวมกลุ่ม ผู้ผลิตผลิตภัณฑ์จากไม้ที่สามารถจะจัดตั้งเป็นกลุ่มธุรกิจ ชุมชนและเชื่อมโยงเครือข่ายผู้ผลิตโดยมี วัตถุประสงค์หลัก คือ ทำให้กลุ่มผลิตภัณฑ์จากไม้ตำบล หนองบอน มีศักยภาพ มีอำนาจการต่อรอง มีการพัฒนาด้านการผลิต ด้านการตลาด การรวมกลุ่ม และสร้างเครือข่ายในการจัดตั้งระบบธุรกิจชุมชนที่ยั่งยืน เสริมสร้างอำนาจการต่อรองซึ่งจะนำไป พัฒนาธุรกิจชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้ชุมชนเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้อย่าง ยั่งยืนต่อไป

ความมุ่งหมายของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ตั้งความมุ่งหมายไว้ดังนี้

1. วิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จและความล้มเหลวของการดำเนินงานธุรกิจชุมชนผลิตภัณฑ์จากไม้
2. จัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างเครือข่ายผู้ผลิต ผลิตภัณฑ์จากไม้
3. วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จและความล้มเหลวของการดำเนินงานธุรกิจชุมชนผลิตภัณฑ์จากไม้

ความสำคัญของการวิจัย

1. เพื่อนำผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จและความล้มเหลวของการดำเนินงานมาเป็นแนวทางในการพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่ม
2. เพื่อเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างเครือข่ายผู้ผลิตผลิตภัณฑ์จากไม้ ตำบลหนองบอน อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์
3. ได้ข้อมูลบริบทชุมชน บริบทกลุ่ม มาจัดทำแผนการผลิตและแผนการตลาด
4. ได้ความสัมพันธ์ของปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จและความล้มเหลวของการดำเนินงานธุรกิจชุมชนผลิตภัณฑ์จากไม้

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การศึกษาเพื่อพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่มธุรกิจชุมชนผลิตภัณฑ์จากไม้ กรณีศึกษาตำบลหนองบอน อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ มีขอบเขตการวิจัยดังนี้

1. ขอบเขตด้านแนวคิดทฤษฎี

- 1.1 ความหมายของธุรกิจชุมชนและรูปแบบของธุรกิจชุมชน
- 1.2 ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จและความล้มเหลวของธุรกิจชุมชน
- 1.3 กระบวนการเรียนรู้ขององค์กรธุรกิจชุมชน
- 1.4 การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน
- 1.5 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. พื้นที่ศึกษา

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) กลุ่มผลิตภัณฑ์จากไม้ ตำบลหนองบอน อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์

3. เนื้อหาที่ศึกษา

3.1 วิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จและความล้มเหลวของการดำเนินงานผู้ผลิตผลิตภัณฑ์จากไม้

3.2 จัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างเครือข่ายผู้ผลิตผลิตภัณฑ์จากไม้

3.3 วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จและความล้มเหลวของการดำเนินงานธุรกิจชุมชนผลิตภัณฑ์จากไม้

4. เวลาที่ศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ ใช้เวลาในการศึกษา 1 ปี ตั้งแต่เดือนเมษายน 2545 – มีนาคม 2546

5. ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย

5.1 ประชากร ที่ใช้ในการศึกษามีทั้งหมด 244 คือ คณะกรรมการ จำนวน 15 คน สมาชิกกลุ่มผลิตภัณฑ์จากไม้ จำนวน 219 คน กลุ่มบุคคลภายนอกหรือเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มผลิตภัณฑ์จากไม้ จำนวน 10 คน

5.2 กลุ่มเป้าหมาย ทำการสุ่มตัวอย่างจากประชากรโดยแบ่งเป็น 3 กลุ่ม รวม 90 คน ดังนี้

5.2.1 คณะกรรมการกลุ่มผู้ผลิตผลิตภัณฑ์จากไม้ ผู้วิจัยกำหนดจากประชากรทั้งหมดโดยศึกษาทุกคน ซึ่งแต่ละบุคคลที่หน้าที่รับผิดชอบแตกต่างกัน ตามสถานะสภาพบทบาท และหน้าที่ของแต่ละบุคคล โดยสุ่มมาจากประชากรทั้งหมด จำนวน 15 คน

5.2.2 ผู้ผลิต ได้แก่ สมาชิกกลุ่มผู้ผลิตผลิตภัณฑ์จากไม้ ใช้วิธีสุ่มตัวอย่างจากประชากรแบบโควตา (Quota Sampling) โดยใช้หลักเกณฑ์กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง คือ จำนวนสมาชิกกลุ่มผลิตภัณฑ์จากไม้ 219 คน ใช้โควตาร้อยละ 30 รวมสุ่มมาได้เป็นสมาชิกกลุ่มเป้าหมาย 65 คน

5.2.3 กลุ่มบุคคลภายนอกหรือเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มผลิตภัณฑ์จากไม้ เช่น ผู้มีความรู้เรื่องผลิตภัณฑ์จากไม้ จำนวน 1 คน พัฒนาการประจำตำบล จำนวน 1 คน เกษตรประจำตำบล จำนวน 1 คน สาธารณสุขตำบล จำนวน 1 คน ครู จำนวน 1 คน ประธานกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 1 คน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 2 คน ผู้ขาย วัตถุประสงค์ จำนวน 2 คน รวม 10 คน ใช้วิธีสุ่มแบบเจาะจง

นิยามศัพท์เฉพาะ

ธุรกิจ หมายถึง กิจกรรมที่ดำเนินการโดยบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเพื่อให้เกิดรายได้ โดยมุ่งหวังกำไรอาจเป็นการผลิตสินค้าเพื่อจำหน่าย การให้บริการ หรือการซื้อการขายสินค้า

ธุรกิจชุมชน หมายถึง ธุรกิจที่เป็นการประกอบการโดยกลุ่มหรือองค์กรชุมชนร่วมเป็นเจ้าของ ร่วมกันดำเนินกิจการและร่วมกันรับผลประโยชน์จากการดำเนินการนั้นๆ โดยใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นเป็นปัจจัยด้านการผลิต เพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนและสอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ตลอดจนมีความเกื้อกูลในระบบนิเวศ และมีความคิดที่เกื้อกูลกันในชุมชนเพื่อช่วยให้สังคมในชนบทดีขึ้น มีการผลิตเอง จำหน่ายเอง ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นเป็นของสมาชิกและของชุมชน

ผลิตภัณฑ์ หมายถึง สิ่งประดิษฐ์หรือการแปรรูปจากไม้ตาล ไม้มะพร้าวที่สามารถเสนอต่อตลาด เพื่อเรียกเอาความสนใจ เรียกให้มีการซื้อ การใช้ ซึ่งอาจสร้างความพอใจให้แก่ความอยากได้ หรือตอบสนองความต้องการของตลาด

ผลิตภัณฑ์จากไม้ หมายถึง สิ่งประดิษฐ์หรือการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากไม้ ผลิตภัณฑ์ของเครื่องใช้ ของที่ระลึกและสิ่งอำนวยความสะดวกที่หลากหลาย เช่น ตะเกียบ ที่รองตะเกียบ ทัพพี ซ้อน ถ้วยน้ำจิ้ม ตะหลิว ที่เขี่ยบุหรี่ ที่ปักรูป เขิงเทียน ไม้เกาหลัง ไม้จิ้มผลไม้ ซ้อนดักยา กระบวยตักน้ำ ซ้อนกาแฟ ไม้คนไวท์ ไม้ปาดเค้ก ไม้ปาดเนย ไม้บรรทัด หวี ลูกบิด นกกระยาง เต่า เป็นต้น

ปัจจัย หมายถึง ส่วนประกอบที่สำคัญซึ่งจะเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดผลในรูปแบบของการกระทำต่อธุรกิจชุมชนประกอบด้วย ปัจจัยด้านการบริหารองค์กร เช่น ด้านการผลิต ด้านการตลาด ด้านแรงงาน ด้านการเงิน ด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิก ด้านการบริหารการจัดการ ด้านปฏิสัมพันธ์กับภายนอก(พหุภาคี) ด้านความเป็นผู้นำ/บุคลากร ด้านระเบียบข้อบังคับขององค์กร การจัดสรร ผลประโยชน์ ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคม เช่น ความสอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ทุนทางสังคม การช่วยเหลือเกื้อกูล การพึ่งตนเอง ปัจจัยด้านการเมือง เช่น การสนับสนุนจากภายนอกทั้งภาครัฐ / เอกชน นโยบายของรัฐ

ปัจจัยความสำเร็จ หมายถึง สิ่งที่ทำให้การดำเนินกิจกรรมของธุรกิจชุมชนเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์

ความสำเร็จของกลุ่มผลิตภัณฑ์ หมายถึง ระดับการดำเนินงานของกลุ่มผลิตภัณฑ์ที่มีการผลิตสินค้าอย่างต่อเนื่องและมีรายได้สม่ำเสมอ มีการแบ่งปันผลประโยชน์จากผลกำไร และชุมชนมีความเข้มแข็ง วัตถุประสงค์การเงิน การออม การลงทุน การจัดการ และโครงสร้างของกลุ่มชุมชน

ความล้มเหลวของกลุ่มผลิตภัณฑ์ หมายถึง ระดับการดำเนินงานของกลุ่มผลิตภัณฑ์ที่มีการผลิตสินค้าไม่ต่อเนื่องและมีรายได้ไม่สม่ำเสมอ ถึงแม้จะมีการแบ่งผลกำไร และชุมชนมีความเข้มแข็งก็ตาม

ผลความสำเร็จของธุรกิจชุมชน หมายถึง ผลการดำเนินงานของธุรกิจชุมชนที่สามารถทำให้บรรลุตามเป้าหมายของธุรกิจชุมชนนั้นได้ เช่น ด้านการบริหารจัดการ ได้แก่ ด้านการเงิน ด้านการผลิต ด้านการตลาด ด้านแรงงาน และการแบ่งปันผลประโยชน์ ด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ ผลกำไร การระดมทุน รายได้ ด้านสังคม ได้แก่ ความซื่อสัตย์ ความสามัคคี การมีส่วนร่วม การพึ่งตนเอง ความสอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

การเรียนรู้ หมายถึง การที่ผู้เรียนมีพฤติกรรมจากการสำนึกได้ การมองเห็น การได้ยินหรือนำประสบการณ์มาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองหรือชุมชนให้ดีขึ้น กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงจะประกอบด้วยประเด็นที่เป็นสาระสำคัญได้ 3 ประเด็นใหญ่ ๆ ดังนี้

1. ด้านการเรียนรู้ คือ การเกิดความรู้ ความเข้าใจ ในเนื้อหาสาระ ลักษณะการเรียนรู้จะเป็นแบบตลอดชีวิต เป็นลักษณะเรียนรู้เพื่อทำ เรียนรู้เพื่อเป็น และเรียนรู้ร่วมกัน หรือมีลักษณะเรียนรู้เพื่อตนเอง เรียนรู้เพื่อสิ่งนอกตัว และเรียนรู้เพื่อปฏิสัมพันธ์

2. ด้านการปฏิบัติ คือ การนำเอาความรู้ไปปฏิบัติ โดยการแลกเปลี่ยนกับผู้อื่นหรือถ่ายทอดการปฏิบัติผ่านมิติต่าง ๆ เช่น พิธีกรรม ประเพณี ค่านิยม บุคคล และวัฒนธรรม ท้องถิ่น

3. ด้านทัศนคติ คือ การเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง และถาวรใน 3 ด้าน คือ ความรู้ ทักษะ และทัศนคติ ซึ่งเป็นขั้นสุดท้ายของการเปลี่ยนแปลง

เครือข่าย หมายถึง กลุ่มของคน หรือกลุ่ม หรือองค์กรที่มีความสนใจในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน หรือลงมือทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการจัดรูปแบบการจัดการให้มีกลไกขับเคลื่อน เชื่อมโยงกิจกรรมร่วมกัน มีข้อตกลงหรือระเบียบมีความตระหนักร่วมกันในเป้าหมายและแผนงานที่ทำลักษณะของเครือ เช่น เครือข่ายการเรียนรู้ เครือข่ายกิจกรรม เครือข่ายแหล่งสนับสนุนและเครือข่ายทรัพยากร

บริบทชุมชน หมายถึง สภาพแวดล้อมของชุมชนทางด้านกายภาพ ด้านชีวภาพ ด้านเศรษฐกิจ สังคม ด้านการเมือง การปกครอง วัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อของชุมชน

การเสริมสร้างเชื่อมโยงเครือข่าย หมายถึง กระบวนการประสานงานของสมาชิกกลุ่มผลิตภัณฑ์จากไม้ตำบลดหนองบอนกับกลุ่มองค์กรอื่นที่สมัครใจมีความสัมพันธ์แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ช่วยเหลือกัน รวมถึงการสร้างพลังผลักดันต่อรอนนำไปสู่พันธมิตรอื่นๆ ในสังคม

การมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุปัญหา การร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทำกิจกรรมร่วมกัน การมีส่วนร่วมในการลงทุน การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจกรรม ลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนในการร่วมคิดร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์จากการดำเนินกิจกรรมธุรกิจชุมชนร่วมกัน

การมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Participation) หมายถึง การมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชน สมาชิกชุมชน ในการให้ข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์แบบกลุ่มเน้นการสรุปทบทวนและอภิปรายในสถานการณ์ชุมชน ร่วมวิเคราะห์ปัญหาชุมชน ประเมินความความเข้มแข็งของชุมชนตนเองโดยเปรียบเทียบกับชุมชนอื่นในตำบลเดียวกัน จัดอันดับความเข้มแข็งของชุมชน สร้างตัวบ่งชี้ และให้ค่าคะแนนตัวบ่งชี้ที่สำคัญในชุมชนตัวเอง

ความเข้มแข็งของธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถของธุรกิจชุมชนในการบริหารจัดการร่วมกัน การมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ การร่วมแก้ปัญหา การรับผลประโยชน์ร่วมกัน จนสามารถพึ่งตนเองได้

SWOT หมายถึง เทคนิคเพื่อวิเคราะห์กลุ่มผลิตภัณฑ์จากไม้ เพื่อทราบจุดแข็ง (Strength) จุดอ่อน (Weak) ของกลุ่มว่ามีปัจจัยอะไรบ้าง โอกาส (Opportunity) ที่ทำให้ปัญหาอุปสรรคมีน้อยลงจนส่งผลทำให้มีความสำเร็จต่างๆ ตามมามีอะไรบ้าง ปัญหาอุปสรรค (Threat) ที่ส่งผลกระทบต่อกลุ่ม ผลิตภัณฑ์จากไม้มีอะไรบ้าง เพื่อหาแนวทางแก้ไขให้กลุ่มมีความเข้มแข็ง

การจัดเวทีสนทนากลุ่มหรืออภิปรายกลุ่ม (Focus Group Interviews) หมายถึง การรวบรวมข้อมูลโดยใช้เทคนิควิธีการสัมภาษณ์แบบกลุ่ม โดยเชิญผู้ให้ข้อมูลมาสนทนาร่วมกันประมาณ 6-10 คน (ไม่เกิน 12 คน) ทั้งนี้คัดสรรผู้ที่มีคุณสมบัติใกล้เคียงกัน คือ ผู้ที่อยู่ในชุมชน นับตั้งแต่เริ่มการทำหัตถกรรมจากกะลา การก่อตั้งรวมกลุ่มผลิตภัณฑ์จากไม้มาอภิปรายประเด็นสำคัญของชุมชน และสรุปคำตอบเป็นข้อมูลจริงของกลุ่ม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) หมายถึง การวิจัยประยุกต์เพื่อหาทางแก้ไข นำไปสู่การพัฒนาแบบยั่งยืน โดยผู้นำชุมชน สมาชิก

ชุมชน มีส่วนร่วมในการวิจัยและเป็นการทำงานร่วมกัน โดยชุมชน (ประชาชน ผู้นำชุมชนและสมาชิกชุมชน) เป็นผู้ตัดสินใจเลือกปัญหา วิเคราะห์ วางแผนดำเนินการ และประเมินผลร่วมกัน